

Тафаккур -

Тафаккур атроф-муҳитдаги
воқеликни нутқ ёрдами билан
бавосита, умумлашаги ҳолда акс
этирибчи психик жараён,
ижтимоий сабабий боғланишларни
англашга, янгилик очишга ва
башорат қилишга йўналтирилган
ақлий фаолиятдир.

ТАФАККУР ҲАРАКАТИ БОСҚИЧЛАРИ

ТОПШИРИҚНИ ПАЙДО БЎЛИШИ

МАСАЛАНИ АНГЛАШ

АССОЦИАЦИЯЛАРНИ ПАЙДО БЎЛИШИ

АССОЦИАЦИЯЛАРНИНГ ЙЎҚОЛИШИ ВА ТАХМИНЛАРНИНГ ПАЙДО БЎЛИШИ

ТАХМИННИ ТЕКШИРИШ (ТАСДИҚЛАНМАДИ)

ЯНГИ ТАХМИННИНГ ПАЙДО БЎЛИШИ

ТАХМИННИ ҚАЙТА ТЕКШИРИШ (ТАСДИҚЛАНДИ)

МАСАЛАНИ ЕЧИШ

ҲАРАКАТЛАР

- Синтез-шундай бир тафаккур операциясидирки, биз нарса ва ҳодисаларнинг анализда бўлинган, ажратилган айрим қисмларни, бўлақларини синтез ёрдами билан фикран ёки амалий равишда бирлаштириб, бутун ҳолига келтирамиз. Синтез элементларнинг, нарса ва ҳодисаларнинг қисмлари ва бўлақларини бир бутун қилиб қўшишдан иборат ақлий фаолият эканлиги таърифдан ҳам кўриниб турибди. Анализ амалий бўлгани каби синтез ҳам амалий характер касб этади.

- Такқослаш операцияси икки хил йўл билан амалга ошиши мумкин: амалий (конкрет нарсаларни бевосита солиштириш) ва назарий (тасаввур қилинаётган образларни ва нарсаларни онгда фикран такқослаш). Агар инсон икки бойлам юкни қўл билан кўтариб, бир неча хил таом мазасини қиёсласа, икки пайкал пахтазор ҳосилдорлигини такқосласа- бу амалий такқослаш бўлади. Шунингдек, ўқувчилар икки қалам ёки стерженни, чизғични ёғочга ёки қоғозга солиштирсалар, у аналогик ҳолатдаги мисол бўла олади. Бундан ташқари, метр билан масофани (газламани), тарози билан оғирликни термометр билан ҳароратни, телескоп билан осмон жисмларини ўлчаш пайтида ҳам такқослаш жараёни вужудга келади.

- Психологияда умумлаштиришнинг кенг қўлланиладиган икки тури: тушунчали умумлаштириш ва ҳиссий-конкрет умумлаштириш юзасидан кўпроқ фикр юритилади. Тушунарли умумлаштиришда предметлар объектив муҳим белги асосида умумлаштиради. Ҳиссий-конкрет умумлаштиришда эса предметлар топширик талабига биноан ташқи белги билан умумлаштирилади.

- Тафаккур активлигига қараб ихтиёрсиз (интуитив) ва ихтиёрий (аналитик) тафаккур турларига ажратилади. Интуиция деб, мантиқий тафаккур ёрдамида кўп вақтлар давомида ҳал қилинмаган ақлий вазифаларнинг тўсатдан, кутилмаганда ҳал қилиниб қолиши жараёни аталади. Шахснинг муайян соҳадаги ҳаётий ёки илмий тажрибаларига асосланган интеллектуал сезгирлигидан иборат

- Тил ёрдами билан ҳар бир инсон шахсан ўзи ҳеч қачон дуч келмаган, нотаниш ҳодисалар, ҳолатлар, вазиятлар, шароитлар юзасидан билим олишга эришади. Худди шу боисда тил одамга кўпчилик ҳиссий ва интеллектуал таъсирлар ҳамда таассуротлар тўғрисида ўзига ўзи ҳисобот бериш имкониятини яратади. Инсон тил ёрдами билан бошқа одамларга ўтмиш, ҳозирги замон ва келажакка рид нарсалар, воқелик юзасидан ахборот, хабар, маълумот бериши уларга ижтимоий тажриба моҳияти кўникма ҳамда малакаларни ўтказиши, узатиши мумкин.

- Нутқ ривожланиши даврлари.
- 1-давр 2 ойдан 11 ойгача.
- 2-давр 11 ойдан 19 ойгача.
- 3-давр 19 ойдан 3 ёшгача.
- Нутқ ривожланиши қуйидаги қусусиятларга эга:
- а) гугулаш.
- б) ғудурланиш (сохта сўзлар).
- в) парадигматик фонетика (1,3- 1,5 ёшгача) – буви, бува, ўтир, ўтирди, ўтиради.
- г) нутқнинг вазиятбоплиги (Ж.Пиаже – ситуатив нутқ).
- д) нутқ эгоцентризми (Ж.Пиаже – эгоцентрик нутқ).

- Нутқнинг функционал элементлари:
- Нафас олиш томирлари, мускулларининг кучи.
- Ўпка сиғими.
- Трахея ҳаракати.
- Овоз пайчалари тебраниши ёки ҳаракати.
- Томоқ трубкасининг функцияси.
- Ҳалқум бўшлиғининг органик вазифаси.
- Танглай пардасининг ҳолати (торайиши, кенгайиши, шилимшиқлиги).
- Оғиз бўшлиғи (унинг таркиблари, аъзолари: тиш, ҳаво ҳаракати, кучайтиргич, сусайтиргичлар ва ҳоказо).
- Бурун бўшлиғи ва унинг таркибий аъзолари (катаклари, туклари, намлиги, қуруқлиги).
- Оғиздан нури (ёруғликни) кириб келиши, яъни нурланиши.
- Бурундан нури кириб келиши.
- Оғиз ва бурундан ҳаво оқимининг кириши.
- Ички тана аъзоларидан ҳаво оқимининг чиқиб кетиши.
- Нутқнинг эквивалент блок схемаси:
- 2,3 – ўпка ва трахея сиғими,

- 4 - овоз (товуш) тебранишининг манбаи,
- 5,6 – ҳикилдоқ ва томоқ аъзоларининг сиғими,
- 7 – танглай пардаси механизми,
- 8 – оғиз бўшлиғи сиғими,
- 9 – бурун бўшлиғи сиғими,
- 10 – оғиз трактидан чиқиш сигнали,
- 11 – бурун трактидан чиқиш сигнали,
- 12 – шовқин манбаи.
- А. Томоқ - ҳаво бўшлиғи – конфигурация – нутқнинг пайдо бўлиши кескин равишда ўзгаради. Гапнинг бўлаги, таркибий қисми лотинча “конфигурация” дейилади, фразеологик жиҳатдан ушбу атамада ўз ифодасини топади: “қўли гул”.
- Б. Бунда етакчи роль ўйнайди:
  - а) танглай пардасининг ҳаракати,
  - б) тил,
  - в) лаб,
  - г) пастки жағ.

- *Нутқ фаолияти:*
- *Англаш*
- *Англаш (тушуниш)*
- *+айд қилиш (фиксация):*
- *а) назарий ва амалий ахборотлар,*
- *б) такрорий фикрлар,*
- *в) диққатни йўналтириш (сохта диққат),*
- *г) инсон шахсиятини (шахс, мотив, мотивация, эмоция, ҳиссиёт, ирода: эмоционал-мотивацион, шахсий, иродавий, когнитив, регулятив ва бошқалар).*